

Чарлз Пърси Сноу – явление в културата на XX век

Никола Балабанов

Един от тях е английският писател Чарлз Пърси Сноу (Charles P. Snow, 1905 – 1980). Живял в твърде сложно време (социални и научни революции, „горещи“ и „студени“ войни), заемал различни държавни и обществени постове, попил и отразил тревогите и надеждите на хората от своето обкръжение, с обхвата и дълбочината на творчеството и размаха на действията си Сноу се превърна в един от символите на XX столетие.

Чарлз Сноу е уникално явление – съчетание на надарен и обещаващ учен, талантлив писател и публицист, активен обществен деец и политик. Самият той се определя „по образование – учен, по призвание – писател“. Сноу е имал шанса да се движи както „по коридорите на властта“ (заглавие на един от романите му, което се превръща в крилата фраза), така и по „коридорите“ на науката и обществения живот през средните десетилетия на XX в. Даден

В онзи „безумен, безумен, безумен XX век“, както го нарече знаменитият американски кинорежисьор Стенли Крамър, заради потресаващите събития, които се случиха през него, все пак живяха много личности, които с творчеството и с поведението си продължиха и обогатиха културната съкровищница на човечеството.

Чарлз Пърси Сноу

ната му от природата дарба – да наблюдава, изследва и анализира явленията, по-късно шифрована в Кеймбриджкия университет, му позволява да улови пулса на епохата и да се превърне в един от най-ярките изразители на нейните постижения и противоречия.

За да изясним „началните условия“ на тази необикновена творческа траектория, ще приведем някои биографични данни за Ч. Сноу. Той е роден на 15 октомври 1905 г. в Лестър, Средна Англия. Семейството е било бедно и многодетно – Чарлз е бил вторият от четиримата сина. За да

зи изхрани, бащата – гребен служител, бил принуден да заработва допълнително в една от обувните фабрики на града. За неговото духовно богатство говори фактът, че е свирил на орган и бил член на „Кралското гружество на органистите“.

Своите способности Чарлз Сноу проявява още в училище, като изумявал учителите и

съучениците си с феноменалната си памет. Постъпва без проблеми в колежа на местния университет, след което продължава обучението си в Лондон. През 1927 г. Лондонският университет му присъжда бакалавърска степен, а през 1928 – магистърска по физика. През 1930 г. защитава докторска дисертация в Кеймбридж. Изключителната му работоспособност и ерудиция му осигуряват работа в Кавендишката лаборатория, ръководена по онова време от Ърнест Ръдърфорд (Ernest Rutherford). Сноу споделя: „Получих възможност да се заломя с изследователска работа тогава, когато Кеймбриджкият университет преживяваше времето на научен разцвет... Имах редкия шанс да наблюдавам отблизо един от най-удивителните подеми, които историята на физиката познава“.

Действително, в началото на 30-те години в Кавендишката лаборатория освен Ръдърфорд работят много негови сътрудници, вече получили или бъдещи носители на Нобеловата награда: Джеймс Чадуик (James Chadwick), Ърнест Уолтън (Ernest Thomas Sinton Walton) и Джон Кокрофт (Sir John Douglas Cockroft), Франсис Астън (Francis William Aston), Чарлз Уилсън (Charles Thomson Rees Wilson) и др. Самият Сноу започва да работи в областта на молекулната физика, като се занимава с инфрачервена спектроскопия. Част от задълженията му са свързани с преподавателска дейност в университета. Участва и в създаването на технология за изкуствено производство на витамини.

По същото време (1932 – 1933) Ч. Сноу прави своите първи литературни опити, които не са особено сполучливи. Но излезлият през 1934 г. роман „Търсенията“ вече привлича вниманието на критиката. В този роман авторът разказва за кеймбриджките учени, които се опитват да осъществят мечтата на Ръдърфорд – да разцепят атомното ядро. Оттогава започва раздвояването между двете призвания на учения физик и писателя романист. След 1935 г. Сноу престава да се занимава с изследователска дейност, макар че до войната продължава да преподава. Продължава да поддържа връзките си с научните среди. Дуализмът „писател

Никола Балабанов е професор в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Доктор на физическите науки, специалист по ядрена физика.

– учен“ характеризира цялото му творчество, дуализъм в смисъл на единство и взаимно обогатяване.

От началото на Втората световна война (1939 г.) Ч. Сноу е назначен за член на Подкомитета на Кралското научно дружество по въпросите за организация на научните кадри в помощ на фронта. През следващите години започва неговото движение по „коридорите на властта“, като последователно заема различни административни постове. Своеобразен връх в това административно поприще е включването му в състава на английското правителство (1964 – 1966) като зам.-министър в Министерството на технологиите.

Административните служби и обществени дейности отвлечат вниманието на Ч. Сноу от писателските планове и амбиции, но същевременно силно го зареждат с впечатления за хората и средите, в които работи. Това се усеща в цялото му творчество, изпълнено с негови собствени преживявания и оценки на събитията. Освен това всички произведения на писателя са повлияни от професионализма на учения, дори в много отношения се оценяват като своеобразно научно изследване.

Истинско признание и славата на писател Чарлз Сноу получава благодарение на цикъла от единадесет романа с общо заглавие

„Чужди и братя“

Тези романи обхващат период от половин столетие – от 10-те години на XX в. (навечерието на Първата световна война) до края на 60-те години. В книгите си Сноу описва събития, които наблюдава „отвътре“, като техен участник. Затова романите му до голяма степен имат автобиографичен характер. В едни от тях той отразява своето детство и юношество („Чужди братя“, „Време на надежди“), в други – работата си в Кеймбридж („Търсенията“); годините на войната и дейността на писателя през тях („Светлина и мрак“, „Завръщания у дома“, „Нови хора“); политиката на „Студената война“ („Коридорите на властта“, „Нови хора“); своя опит в организацията на различни департаменти и министерства („Светлина и мрак“, „Завръщания у дома“) и т.н.

Някои критици сравняват цикъла от романи с 11-етажно здание, което е обитавано от около 200 персонажа – герои на романите. Това са хора с различни професии и призвания: хора на политиката, науката и изкуството; представители на аристокрацията и буржоазията; министри, духовници, промишлени магнати и банкери, лекари и юристи, както и техните съпрузи и любовници, синове и дъщери...

Истинска енциклопедия от образи и характери! При тяхното представяне Сноу се проявява не само като писател художник, но и като учен – изследовател на човешкото общество и неговите отделни представители. В портретите, които писателят рисува, той нанася с „четката“ си не само чертите на героите, но възражда и своето отношение към проблемите на времето. В този смисъл цикълът „Чужди и братя“ се смята за значимо социалнопсихологично изследване, за чието реализиране твърде много помага непресхващата връзка на писател с научните среди.

Много специалисти смятат, че по своя грандиозен замисъл цикълът „Чужди и братя“ е съпоставим с идеите на някои от шедьоврите на XIX и началото на XX в., като „Човешка комедия“ от Оноре дьо Балзак (разкрил грандиозна по обхват картина на френското общество от Великата френска революция до края на Юлската монархия), а също на серията романи на Емил Зола „Ругон-Макарови“, трилогията „Сага за Форт-сайтови“ на Джон Голсуърти, сагата „Семейство Тибо“ на Мартен дьо Гар и др.

В своите романи Чарлз Сноу търси отговорите на два основни въпроса: Защо в обществото съществуват чужди един на друг хора и кое ги превръща в братя? Интересни тълкувания на неговите отговори дават критиците.

Английският писател и литературовед Уолтър Алън (Walter Ernest Allen) дава следната разшифровка на философията на Сноу: „Всички хора са братя, защото нямат друг избор; обществото, пък и самият живот са невъзможни без взаимно човешко участие. Но оставайки братя, те не могат да не бъдат и чужди един на друг. Иначе те не биха били хора“. Интересно обяснение дава Уилям Купър (William Cowper) – близък приятел на Сноу и също като него писател физик: „Всички хора, затворени в себе си, са самотни, чужди един на друг, докато общото, което съществува между всички – техните радости и болки, стремежи и тревоги, ги правят братя. Всеки човек постоянно балансира между тези две състояния. Понякога той е повече чужд, откол-

кото брат, в друг случай в него побеждава братството”.

Изключително интересни са и двете последни книги на Ч. Сноу – „Реалистите“ и „Физиците“. Верен до края на живота си на дуализма: „по образование – физик, по призвание – писател“, Сноу прави паралелен разказ за някои от най-значителните хора на XIX и XX в. – велики представители на „Две култури“ и на две епохи, които еднакво успешно са помогнали светът да се движи напред.

Публицистиката на Сноу,

както и публичните му изяви заемат твърде голямо място в неговото творчество. За 30 години той е публикувал над 500 статии, което свидетелства за неговото неотслабващо трудолюбие и участие в обществено-политическия живот в страната. Както в романите, така и в публикациите си писателят разгръща широка тематична програма: за мирното съществуване и сътрудничество между държавите с различен обществен строй, за участието на учените в управлението на държавата, за отстраняване на противоречията между художествената и природонаучната интелигенция и др. Особен интерес представляват някои от неговите публични изяви, с които поставя началото на широки дискусии в целия цивилизован свят.

Най-силен отзвук има лекцията на Ч. Сноу „Двете култури и научната революция“, изнесена през май 1959 г. в Кеймбриджкия университет. По-късно лекцията беше публикувана в отделна книжка, преводите на която обиколиха света. За повод на лекцията служи настъпилата, според писателя, поляризация между научната и художествената интелигенция: „На единия полюс – художествената интелигенция, на другия – учените, и като най-ярки представители на тази група – физиците. Тях ги разделя стена от неразбиране, а понякога – особено сред младежта – даже антипатия и вражда.“

Ч. Сноу непрекъснато контактува с представители на двата „полюса“ и споделя своите впечатления: „Много пъти съм бил в компания на хора, които по нормите на

традиционната култура се смятат за високообразовани. Обикновено те много силно се възмущават от литературната неграмотност на учените. Веднъж не издържах и попитах, кой от тях може да обясни втория закон на термодинамиката. Отговорът беше мълчание или отказ. А да се зададе този въпрос на учен, означава приблизително същото, както да попиташ писателя: „Вие чели ли сте Шекспир?“.

Сноу не се изказва за господство на природните науки в ущърб на хуманитарните или обратно, а за ликвидирание на противоречията между представителите на едните и другите. В едно по-късно интервю той казва: „Нито учените, нито литераторите не могат да се смятат за достатъчно образовани хора, докато не постигнат общуване помежду си“.

Коренът на злото, на противоречията според Сноу е в образователната система: „Създава се впечатление, че в резултат на огромен брой последователно провеждани експерименти е отсеяна цяла група хора, които не възприемат определени звуци. Тази частична глухота не е вроден дефект, а резултат от обучението или по-вярно, на липсата на обучение. Що се касае до самите полуглухи, те просто не разбират от какво са лишени“.

„От това положение има само един изход – прави заключение писателят, – преди всичко да се измени съществуващата система на образованието. Нищо не би ни оправдало, ако оставим още едно поколение да бъде така невежо или лишено от разбиране, както ние самите.“

Друга значима публична изява на Ч. Сноу е лекцията, изнесена в Харвардския университет през зимата на 1960 г.: „Наука и държавна власт“. В нея той изтъква парадоксалната ситуация – лица, заемащи високи постове, без достатъчни знания, могат да вземат решения, от които зависи животът на милиони хора; могат да диктуват на учените в какво направление да водят своите изследвания. Колко са актуални тези изводи за нашата действителност!

През декември 1961 г. Ч. Сноу участва в конференция на Американската асоциация

за съдействие на научните програми в Ню Йорк, където изнася доклад „Войнстващият морал на науката“. Забележителни са неговите гуми за морала на учения: „Задълженията на войника е да се подчинява. Това е основата на военния морален кодекс. Но не и на моралния кодекс на учения. Дългът на учения е да се съмнява и, ако е нужно, да въстава. Аз не съм анархист и не смятам, че лоялността сама по себе си е нещо лошо. И не твърдя, че всеки метеж е някакво благо. Искam само да кажа, че лоялността лесно преминава в конформизъм (нагаждачество), а конформизмът често служи като прикритие на страх и користолюбие. Точно така, както и на безропотна покорност. Ако се замислим върху дългата и мрачна история на човечеството, ще открием, че покорните са извършили много повече, при това много по-чудовищни престъпления, отколкото бунтарите“.

Не само романите и статиите на Ч. Сноу обикаляха света, самият той много пътуваше и се опитваше да убеждава събратята си по перо за общи дейности против пороците на века. Той беше търсен и канен за срещи, лекции и публични изяви от всички страни. През 1977 г. взе активно участие в Софийската среща на писателите. Неговата дейност беше оценена както от собственото му правителство, така и от международната общественост. Английският парламент му присъди благородническата титла „лорд“, много сдружества и университети го избраха за свой почетен член. През 1981 г. българското правителство му присъди посмъртно Международната награда за мир.

Чарлз Пърси Сноу почина на 1 юли 1980 г.

Вместо заключение

Чарлз Сноу нарича Балзак „най-великия романист“ и припомня гумите на Ф. Енгелс, че „макар Балзак да е бил католик, монархист, реакционер, той, Енгелс, научил от него повече за Франция от XIX в., отколкото от всички историци, социолози и политически наблюдатели в света, взети заедно“. В известна степен тези гуми могат да се отнесат и към творчеството на

Сноу. Романите и цялото му творчество разширяват границите на нашите знания за „неговата“ епоха и нейните творци. Със своето ярко съдържание тези романи ще се запомнят като своеобразно съзвездие в литературната галактика на XX в. Оpozнавайки сложния свят на това столетие и разкривайки неговите основни проблеми, Сноу потърси изход от съществуващото състояние – не самоуверено, а с надежда, за постигане на разумни общи действия и „човешко братство“. Неговата заслуга е в това, че се опита да прокара мостове между различните прослойки на разединеното човечество:

мост между „гвете култури“, *
мост между
„науката и държавната власт“, *
мост между „богати и бедни“, *
мост между Запада и Изтока,
мост между културните традиции
на XIX и XX в.
(*заглавия на неговите есета).

Осъзнавал ли е Сноу трудностите на тази мисия? Вероятно да, за което говорят признанията му: „Опитите да се прехвърли мост между учените и неучените в Англия изглеждат сега, особено сред младежта, значително по-безнадеждни, отколкото преди 30 години. Тогава гвете култури, вече отдавна загубили възможността за общуване, още си разменяха вежливи усмивки въпреки разделящата ги пропаст. Сега вежливостта е забравена и ние си разменяме само язвителни забележки“.

Ако тези констатации са верни за 70-те години на миналото столетие, какво да кажем за днешното състояние на културата? Загубени ли са надеждите? Ще повторя извода, който прави Ч. Сноу: „От това положение има само един изход – преди всичко да се измени съществуващата система на обръзване“.

Можем да приемем този извод като духовно завещание на големия писател. И да се попитаме: дали, движейки се съобразно „пътните знаци“ на пазарните закони, обръзването върви в правилната посока? ■

Насекомите и времето

Съвременни изследвания върху поведението на насекомите показват, че не само човекът и по-висшите гръбначни животни се влияят и променят своите действия в зависимост от промените на времето, но и много видове насекоми предварително ги усещат и също своевременно реагират чрез промяна в своето поведение. Съвместни наблюдения на учени от Сао Пауло (Бразилия) и Онтарио (Канада), извършени върху бръмбари, пеперуги и листни въшки от различни географски райони показали, че много видове от тези насекомни групи също могат да усещат предстоящи промени във времето и да реагират своевременно на тях с промяна в поведението си, осигуряващо запазването на поколенията им. Оказало се, че те имат механизми, улавящи понижаването на атмосферното налягане в атмосферата и настъпването на дъждовни дни преди около 12 часа от началото на тези промени и своевременно реагират чрез намаляване на излъчването на полови феромони. А както е известно, половите феромони, отделяни както от мъжките, така и от женските насекоми, улесняват привличането на половите им партньори и улесняват копулацията, която при тях продължава понякога много часове. А през тези часове в условия на силни ветрове и дъжд вероятността за загигането на копулиращите насекоми е много голяма.

Освен наблюдения в природата изследователите извършили и експерименти в специални баро-

камери и доказали, че при постепенно намаляване на атмосферното налягане насекомите реагират също с намаляване на отделяните полови феромони и от двата пола и упорито отказвали да копулират. В експерименталните барокамери учените понякога променяли само влажността и температурата, на които насекомите въобще не реагирали. Тези експерименти потвърдили предварителните наблюдения в двата отдалечени географски района, че атмосферното налягане е основният фактор, диктуващ половото поведение на насекомите. Засага не е установена локализацията на рецепторите за промените на времето, но се предполага, че те са разположени във външната хитинена обвивка (кутикулата) на насекомите.

Обект на изследванията са били и някои насекоми – вредители по овощните дървета и селскостопанските култури, като бръмбара *Diabrotica speciosa* – вредител по овощните дървета, пеперугата *Pseudaletia unipuncta* и листната въшка *Macrosiphum euphorbiae* – вредители по картофите и гр. В заключение учените изказват надежда, че бъдещи изследвания за разкриване на рецепторите и молекулярно-генетичните механизми за изменение на поведението на насекомите при промените на времето могат да се окажат полезни в тежката и също струваща борба на човека със селскостопанските вредители.

По „Наука и живот“